

Η εικονογράφηση των σχολικών βιβλίων

Ευαγγελία Κανταρτζή

Διευθύντρια Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης
info@ekedisy.gr

Περίληψη

Η εικονογράφηση των σχολικών βιβλίων διαδραματίζει έναν καιρικό ρόλο στην επιτυχία και την αποτελεσματικότητά τους και γι' αυτό εξάλλου η χρήση της εικόνας στην ιστορία του σχολικού βιβλίου ξεκίνησε πολύ νωρίς, περνώντας από πολλά στάδια στην πορεία του χρόνου. Η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων συμβάλλει εκτός της επαφής των παιδιών με την τέχνη και τα αισθητικά ρεύματα, στην καλύτερη κατανόηση και αποκωδικοποίηση του κειμένου και στην εξοικείωσή τους με τον οπτικοακουστικό γραμματισμό, δεξιότητα απαραίτητη στη σημερινή πολυτροπική κοινωνία. Μέσα από τη μελέτη της εικονογράφησης των σχολικών βιβλίων ο αναγνώστης ακολουθεί μια πορεία και ένα μαγευτικό ταξίδι όχι μόνο στην ιστορία εξέλιξης της τέχνης αλλά ταυτόχρονα μπορεί να παρακολουθήσει και όλη την πολύπαθη ιστορία του σχολικού βιβλίου και της ιστορίας της εκπαίδευσης.

Λέξεις-κλειδιά: σχολικά βιβλία, εικονογράφηση, αναγνωστικά.

1. Εισαγωγή

1.1. Το ταξίδι αρχίζει

Το ταξίδι της εικονογράφησης των βιβλίων ξεκινά από πολύ παλιά, όταν στα παλαιολιθικά χρόνια οι πρόγονοί μας άρχισαν να διακοσμούν τις σπηλιές όπου κατέφευγαν. Το 3000 π.χ. στην Αίγυπτο αρχίζει η προϊστορία του βιβλίου με εικόνες, με το «Βιβλίο των Νεκρών», έναν εικονογραφημένο πάπυρο με προσευχές για τους νεκρούς. Στους ελληνοιστικούς χρόνους σπουδαίο εικονογραφικό κέντρο αναδεικνύεται η Αλεξάνδρεια, καθώς συνδέεται με την ανάπτυξη των χειρογράφων και της μικρογραφίας. Εκεί εμφανίζονται και τα πρώτα εικονογραφημένα εγχειρίδια. Στη συνέχεια, στους βυζαντινούς χρόνους, ιδιαίτερη άνθηση γνωρίζει η τέχνη της μικρογραφίας. Ειδικότερα, ανάμεσα στον 9^ο και 12^ο αιώνα απογειώνεται. Πολλά από τα αριστουργήματα της βυζαντινής τέχνης παράγονται με τεχνικές μικρογραφίας. Μάλιστα, οι καλλιτέχνες μοναχοί οι οποίοι παράγουν μικρογραφίες φθάνουν τη μικρογραφία σε τέτοιο επίπεδο, ώστε η ιστορία της τέχνης εξετάζει τα έργα τους από την ίδια σκοπιά όπως και τα μνημειακά ζωγραφικά έργα της εποχής τους.

Η εφεύρεση της τυπογραφίας από τον Γουτεμβέργιο δίνει τέλος στο χειρόγραφο βιβλίο. Εδώ αρχίζει ουσιαστικά και η ιστορία της εικονογράφησης. Δεν είναι τυχαίο ότι η πρώτη έκδοση του Γουτεμβέργιου, η *Λατινική Βίβλος* (1450), είναι πλούσια εικονογραφημένη. Η τυπογραφία εξαπλώνεται στα μεγάλα κέντρα της εποχής (Βενετία, Παρίσι, Πράγα) και γνωρίζει μεγάλη άνθηση. Την ίδια άνθηση γνωρίζει και η εικονογράφηση καθώς ζωγράφοι και χαράκτες δείχνουν ενδιαφέρον για τη νέα τεχνική, παραμένοντας όμως ακόμα σε σχέδια και τεχνικές που χρησιμοποιούσαν οι μινιατουρίστες στις μικρογραφίες: δουλεύουν κυρίως τα αρχικά γράμματα και τους τίτλους των κεφαλαίων και δημιουργούν διακοσμητικά σχέδια κυρίως με παραστάσεις φυτών. Παράλληλα, στη δεκαετία του 1480-1490 η χρήση της ξυλογραφίας σημειώνει μεγάλη ανάπτυξη και μετά από τους ανώνυμους καλλιτέχνες αρχίζουν να ασχολούνται με την εικονογράφηση σημαντικοί ζωγράφοι και χαράκτες, όπως οι Schongauer και Durer που επηρεάζουν την τέχνη της χαρακτικής.

Τα βιβλία πλέον αρχίζουν να χρησιμοποιούνται συστηματικά και στην εκπαίδευση. Τα μεσαιωνικά όμως σχολικά βιβλία ήταν εξαιρετικά άκομψα και βαρετά και καθόλου ελκυστικά

για τα παιδιά. Σε μια προσπάθεια προσέγγισης του ιδιαίτερου αυτού κοινού εκπονούνται μικρά βιβλία και αλφαβητάρια (το πρώτο αλφαβητάριο τυπώνεται το 1525) τα οποία αποτελούν τον πρόγονο του εικονογραφημένου βιβλίου. Θα χρειαστεί να περάσουν όμως 100 χρόνια περίπου, έως ότου εμφανιστεί το πρώτο πραγματικά εικονογραφημένο βιβλίο για παιδιά. Είναι το βιβλίο *Orbis Sensualium Pictus* που εκδίδεται το 1657 από τον John Amos Comenius, αρχιεπίσκοπο και δάσκαλο στην Πολωνία και Ουγγαρία. Το βιβλίο αυτό –στο οποίο περιέχονται 150 μαθήματα, το καθένα εικονογραφημένο με μια εικόνα– υπήρξε το πιο διαδεδομένο σχολικό βιβλίο στη Γερμανία για έναν αιώνα.

Η τάση για εικονογραφημένα βιβλία κορυφώνεται τον 18^ο αιώνα. Τα παιδιά δείχνουν ιδιαίτερη προτίμηση στα βιβλία με εικόνες· έτσι, οι εικόνες κατέχουν κεντρική θέση στα βιβλία, αλλά οι ξυλογραφίες που τα διακοσμούν είναι εξαιρετικά άκομψες και επαναλαμβάνονται σε πολλά βιβλία. Εξαιρέση στη γενικά φτωχή δουλειά αποτελεί η έκδοση των *Μύθων του Αισώπου* το 1722. Το βιβλίο αυτό είναι εικονογραφημένο με ωραίες ξυλογραφίες και οι 16 εκδόσεις του είναι ενδεικτικές της μεγάλης επιτυχίας που σημείωσε.

2. Η εξέλιξη στον ελληνικό χώρο

Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης οι Έλληνες λόγιοι κατέφυγαν στη Δύση. Οι πρώτες ελληνικές εκδόσεις βιβλίων πραγματοποιούνται στα ελληνικά τυπογραφεία της διασποράς (Δαμιλάς, Μανούτιος, Καλλέργης, Βλαστός, Γλυκός, Σάρρος) και η χρηματοδότησή τους γίνεται από πλούσιους ομογενείς με στόχο την αφύπνιση του υπόδουλου Γένους, καθώς είχε γίνει πλέον πεποίθηση ότι η πνευματική ανάπτυξή του αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εθνική και πολιτική του ελευθερία. Έτσι, το 1507 τυπώνεται στο Παρίσι το πρώτο ελληνικό Αλφαβητάριο, το *Alphabetum Graecum*, το οποίο απευθυνόταν σε ξενόγλωσσους ενηλίκους. Τον 18ο αιώνα ως αναγνωστικά χρησιμοποιούνται κυρίως βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου, όπως το *Ψαλτήρι* και η *Οκτώηχος*. Το πρώτο χρονολογημένο ελληνικό βιβλίο με τίτλο *Αλφαβητάριον* εκδίδεται το 1771 και είναι το *Μέγα Αλφαβητάριον* του Μιχαήλ Παπαγεωργίου. Το εξώφυλλό του διακοσμεί θρησκευτική εικόνα που αναπαριστά την Αγία Τριάδα.

Γενικά, στα σχολικά βιβλία της περιόδου αυτής η εικονογράφηση είναι πολύ περιορισμένη, κυρίως θρησκευτικές αναπαραστάσεις ή θέματα από τη σχολική ζωή (ξυλογραφίες ή χαλκογραφίες), τα οποία δεν συνδέονται με το περιεχόμενο των εγχειριδίων.

Το ελληνικό βιβλίο ακολουθεί στην εικονογράφηση τις εξελίξεις και τάσεις που κυριαρχούν στη Δύση. Ο Ζαχαρίας Καλλέργης επέδρασε σημαντικά στην εξέλιξη της πορείας της εικονογράφησης των ελληνικών βιβλίων, καθώς από το τυπογραφείο του εκδίδονται εκδόσεις με ιδιαίτερη καλαισθησία. Συγκεκριμένα, στο τυπογραφείο του Καλλέργη τυπώθηκαν τέσσερις εκδόσεις μεγάλης καλαισθησίας με πρώτο το *Μέγα Ετυμολογικόν*. Τα βυζαντινά μονογράμματα και τα επίτιτλα των εκδόσεών του αντιγράφηκαν σε μεγάλη έκταση, όπως και η τεχνική του της δίχρωμης εκτύπωσης σε μαύρο και κόκκινο. Όλα αυτά

ήταν συνηθισμένα χαρακτηριστικά της εικονογράφησης βυζαντινών χειρογράφων και ο Καλλέργης προσπάθησε να τα μεταφέρει στα τυπωμένα βιβλία.

Επιπλέον, η ξυλογραφία έκανε δυνατή την αναπαραγωγή πολλών αντιγράφων και ήταν το πρώτο βήμα για την ευρεία διάδοση της εικόνας, καθώς αποτελούσε μια φθηνή μέθοδο εικονογράφησης.

3. Το σχολικό βιβλίο κατά τον 19ο αιώνα

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα θεμελιώνεται στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα με μια σειρά βασιλικών διαταγμάτων ανάμεσα στο 1834 και το 1837. Σε ένα από αυτά, στο διάταγμα του 1834 «περί βιβλιοπωλείου εν τη Βασιλική τυπογραφία», προβλέπεται ότι τα βιβλία θα εκδίδονται και θα πωλούνται από τη Βασιλική τυπογραφία, ύστερα από γνωμάτευση της διορισμένης «ανακριτικής επιτροπής» και στα σχολεία θα χρησιμοποιούνται μόνο αυτά. Με ιδιαίτερη αυστηρότητα καθορίζεται το περιεχόμενό τους, καθώς ως προϋπόθεση τίθεται «να μην εμπεριέχει διδασκαλίας ή γνώμας επιβλαβείς διά την θρησκείαν ή την ηθικήν και πνευματικήν του ανθρώπου ανάπτυξιν και εκπαιδευσιν». Η προσπάθεια του κράτους να ασκήσει μονοπωλιακή πολιτική δημιουργεί μια σειρά από αντιπαραθέσεις και διχογνωμίες. Έτσι, η κυβέρνηση καταργεί το 1838 το βασιλικό βιβλιοπωλείο και αρχίζει μια νέα φάση, η φάση του ελεύθερου ανταγωνισμού, μέχρι το 1882. Το κράτος εποπτεύει τα σχολικά βιβλία με επιτροπές κρίσης, οι οποίες εγκρίνουν τα βιβλία που θεωρούν κατάλληλα. Τα βιβλία αυτά χαρακτηρίζονται «εγκεκριμένα» και συμπεριλαμβάνονται σε έναν κατάλογο ο οποίος αποστέλλεται στα σχολεία στην αρχή του σχολικού έτους (Κανταρτζή, 1994^α: 30-34; Κανταρτζή, 1994: 44-50).

Το 1856 δημοσιεύεται το διάταγμα «περί διαγωνίσματος προς συγγραφήν προσφορωτέρων διδακτικών βιβλίων διά τα δημοτικά σχολεία» που αποσκοπεί σε έλεγχο των βιβλίων που κυκλοφορούν, εφόσον, όπως φαίνεται, το κράτος και οι επιτροπές κρίσης ευνοούσαν συγκεκριμένους εκδοτικούς οίκους ή συγγραφείς, με αποτέλεσμα το ζήτημα των σχολικών βιβλίων να πάρει πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις. Οι αλληπάλληλες εγκύκλιοι των 1859, 1867, 1873 δείχνουν ακόμα ότι στα σχολεία γινόταν και χρήση μη εγκεκριμένων βιβλίων.

Η κυβέρνηση του Τρικούπη το 1882 καταργεί την πολιτική του ελεύθερου ανταγωνισμού και υιοθετεί πολιτική ρυθμιστικού κρατικού παρεμβατισμού. Σύμφωνα με τη νέα πολιτική, προκηρύσσεται διαγωνισμός συγγραφής σχολικών βιβλίων κάθε τέσσερα χρόνια και οι κριτικές επιτροπές εγκρίνουν ένα μόνο βιβλίο για κάθε μάθημα για μια τετραετία. Επειδή στον πρώτο διαγωνισμό που έγινε εγκρίθηκε ένα μόνο βιβλίο, το *Αλφαθητάριον* του Σκορδέλη, γι' αυτό επιτράπηκε και η ελεύθερη εισαγωγή μη εγκεκριμένων βιβλίων.

Το 1893 διατηρείται το σύστημα έγκρισης ενός μόνο βιβλίου αλλά η διάρκεια έγκρισης ορίζεται για μια τριετία, ενώ τα μέλη των κριτικών επιτροπών καθορίζονται άμεσα από τον Υπουργό. Το σύστημα της έγκρισης του ενός βιβλίου με τις αντιθέσεις και τα προβλήματα που προκαλεί, οδηγεί σε νέο σύστημα έγκρισης με τον Νόμο ΒΤΓ' του 1895. Ο νέος Νόμος ορίζει να κρίνονται τα βιβλία κάθε χρόνο, επιτρέπει την έγκριση περισσότερων βιβλίων και ορίζει τη διάρκεια έγκρισης για μια πενταετία. Η περίοδος της εκ νέου πολιτικής του ελεύθερου ανταγωνισμού επικρατεί μέχρι το 1907, με επανάληψη των ίδιων φαινομένων που είχαν παρουσιαστεί και παλαιότερα. Ο προβληματισμός για τη μορφή, το περιεχόμενο και τη γλώσσα των σχολικών βιβλίων παρουσιάζεται ιδιαίτερα έντονος και βρίσκει δυναμική έκφραση με τον *Νουμά* και το *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, περιοδικά που διακρίνονται

για τη συντονισμένη προσπάθειά τους για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση.

Με τον Νόμο ΓΣΑ΄ του 1907 επαναφέρεται ο ρυθμιστικός κρατικός παρεμβατισμός μέχρι το 1917. Συγκεκριμένα, με αυτόν τον Νόμο επαναφέρεται το σύστημα έγκρισης ενός μόνο βιβλίου, το οποίο επιλέγεται ανάμεσα από τρία βραβευμένα. Η επιτροπή όμως έχει δικαίωμα να μεταρρυθμίσει και να συμπληρώσει το εγκρινόμενο βιβλίο από τα άλλα δύο. Ως γλώσσα των βιβλίων ορίζεται η καθαρεύουσα, ενώ η δημοτική επιτρέπεται στα ποιήματα και στις παροιμίες. Επιπλέον, με αυτόν τον Νόμο κυκλοφορούν τα πρώτα κρατικά αναγνωστικά και εμφανίζεται το βιβλιόσημο (Καρακατσούλη, 2011: 81).

Γενικά σε ολόκληρη αυτήν την περίοδο η παραγωγή των σχολικών εγχειριδίων είναι φτωχή σε ποιότητα, με εξαίρεση τα βιβλία που εκδίδονται από τον *Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* (Κανταρτζή & Μαυρίδης, 2009). Τα κοινωνικά πρότυπα που μεταφέρονται μέσα από τα παιδικά και σχολικά βιβλία, τόσο από τα κείμενα όσο και από την εικονογράφηση, προάγουν τις επιδιωκόμενες από την κοινωνία αρετές, δηλαδή την υπακοή, την ευσέβεια, τη σύνεση, το ήθος. Τέχνη και λογοτεχνία έχουν ηθικοδιδασκτικό χαρακτήρα και κοινό στόχο, δηλαδή την προαγωγή των αξιών της δεδομένης κοινωνίας (Κανταρτζή, 2006: 817).

Η εικονογράφηση παιδικών βιβλίων για εκπαιδευτικούς λόγους αρχίζει και αυτή με την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Τότε αρχίζουν να τυπώνονται τα πρώτα σχολικά βιβλία με άτεχνη και υποτυπώδη εικονογράφηση επηρεασμένη κυρίως από το αρχαιοελληνικό κλασικό ιδεώδες (Μπενέκος, 1998: 24) αλλά και το πνεύμα του ειδυλλιακού ρομαντισμού της εποχής. Η τεχνική που ακολουθείται μέχρι το 1890 είναι της ξυλογραφίας σε όρθιο ξύλο. Η τεχνική αυτή διδάσκεται από το 1843 στο Σχολείο Καλών Τεχνών της Αθήνας από τον Αθωνίτη ιεροδιάκονο Αγαθάγγελο Τριανταφύλλου. Διάδοχοί του υπήρξαν ο Αριστείδης-Λουκιανός Ροβέρτος και κατόπιν ο Νικόλαος Φέρμπος. Μαθητές των τριών αυτών δασκάλων στάθηκαν οι περισσότεροι επαγγελματίες ξυλογράφοι ελληνικών εντύπων του 19^{ου} αιώνα [Περικλής Σκιαδόπουλος, Παναγιώτης Πολυχρόνης, Ιωάννης Οικονόμου, Ελευθέριος Καζάνης, Κωνσταντίνος Καρυστινός, Αριστείδης Λάιος, Ιωάννης Πλατύς (Παυλόπουλος, 1996: 31)]. Πολλές ξυλογραφίες που χρησιμοποιούνται στις εκδόσεις της εποχής είναι παρμένες από βιβλία του εξωτερικού και επαναλαμβάνονται συχνά σε διαφορετικά βιβλία (π.χ. η γάτα, το λιοντάρι, ο αετός). Οι Έλληνες τεχνίτες ξυλογράφοι προσάρμοζαν την πρωτότυπη εικόνα στο ζητούμενο μέγεθος, αφαιρώντας συνήθως τις πολλές λεπτομέρειες.

Η εικονογράφηση στα σχολικά βιβλία εισάγεται με την *Ελληνική Χρηστομάθεια* του Ραγκαβή (1841). Οι εικόνες που χρησιμοποιούνται βέβαια κυρίως εξυπηρετούν διδακτικούς στόχους, ιδίως στα αλφαβητάρια την εκμάθηση των γραμμάτων, και συχνά επιλέγονται γι' αυτόν τον σκοπό. Γενικά, στα αλφαβητάρια που εκδίδονται μέχρι το 1880 υπάρχει περιορισμένη εικονογράφηση κυρίως χάριν διακόσμησης. Εξαίρεση αποτελούν δύο αλφαβητάρια της περιόδου αυτής –το *Αλφαβητάριο* του Γ. Κωνσταντινίδη και το *Απλούν Αλφαβητάριον διά παιδιά* το οποίο εκδόθηκε στη Σμύρνη– στα οποία υπάρχουν εικόνες αντικειμένων και οι ονομασίες τους. Στο αλφαβητάρι της Σμύρνης μάλιστα κάτω από την ονομασία υπήρχε και μια μικρή φράση σχετική με την εικόνα. Στο αλφαβητάρι του Κωνσταντινίδη, στον πρόλογό του σημειώνεται το όνομα του εικονογράφου Ιωάννη Πλατύ, γεγονός σπάνιο για τα δεδομένα της εποχής αλλά και για τα κατοπινά αλφαβητάρια, καθώς και ο σκοπός της εικονογράφησης: «ίνα δε ευκολύνω την μνήμην του μαθητού εις την εκμάθησιν του αλφαβήτου, έτι δε και ψυχαγωγίας χάριν, προέταξα εκάστου γράμματος εικόνα αντικειμένου, ούτινος το όνομα άρχεται από το προκείμενον γράμμα. Εν δε τω

Δευτέρω μέρει, επίσης χάριν ψυχαγωγίας, παρενέθηκα και ένδεκα ξυλογραφήματα φιλοτίμως εγχαραχθέντα υπό του ευφυούς ξυλογράφου Κυρίου Ιωάννου Γ. Πλατύ». ¹⁴

Γενικά, πάντως, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η εικονογράφηση στα σχολικά εγχειρίδια είναι φτωχή, περιορισμένη στα απολύτως απαραίτητα και χωρίς ιδιαίτερη καλλιτεχνική αξία. Μάλιστα, τον ακαλαίσθητο και διδακτικό χαρακτήρα της εικονογράφησης στα αναγνωστικά κατέκρινε το 1897 ο Χαρίσιος Παπαμάρκου, ο οποίος και πρότεινε, ως ακραία λύση, την παράλειψή της, ώστε να «μη βλαβεί το αισθητικό κριτήριο των παιδιών» (Ασωνίτης, 2001: 106). Εξάλλου, η ιστορία της εικονογράφησης του παιδικού βιβλίου δείχνει ότι η αισθητική διάσταση ήταν η τελευταία στην οποία δόθηκε σημασία.

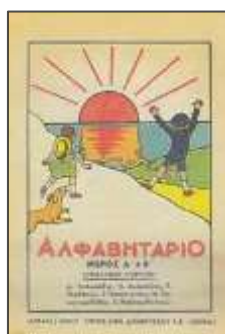
4. Στη σκιά του γλωσσικού ζητήματος (1900-1930)

Σταθμός στα ελληνικά εκπαιδευτικά ζητήματα υπήρξε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917 την οποία σχεδίασαν οι πρωτεργάτες του Εκπαιδευτικού Ομίλου (Δ. Γληνός, Α. Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης) και νομοθέτησε η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου. Η βασική αλλαγή που θεσμοθετήθηκε ήταν η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο με παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις Ε' και ΣΤ' τάξη. Το γλωσσικό ζήτημα θα αποτελέσει στο εξής το επίκεντρο της πορείας, την οποία θα ακολουθήσει η συγγραφή των σχολικών βιβλίων.

Το νέο σύστημα επιφέρει τις εξής αλλαγές στον τομέα της συγγραφής των σχολικών βιβλίων: 1) Οι συγγραφείς των σχολικών βιβλίων έχουν απόλυτη ελευθερία και δεν είναι υποχρεωμένοι να ακολουθούν διάγραμμα από το Υπουργείο παρά μόνο τις γενικές οδηγίες, 2) Η κρίση δεν γίνεται από επιτροπές, αλλά από μόνιμο εκπαιδευτικό συμβούλιο, 3) Ο αριθμός των εγκεκριμένων βιβλίων είναι απεριόριστος, 4) Η έγκριση ισχύει επ' αόριστον, 5) Η κρίση των βιβλίων γίνεται κάθε έτος, 6) Σε ορισμένα διαμερίσματα του κράτους επιτρέπεται η έγκριση ειδικών αναγνωστικών, 7) Προβλέπεται η δυνατότητα ανάθεσης συγγραφής αναγνωστικών βιβλίων σε επιτροπή από κατάλληλα πρόσωπα, και 8) Εισάγονται βοηθητικά βιβλία για τις Ε' και ΣΤ' τάξεις (Κανταρτζή, 1999: 59-69).

Για πρώτη φορά τονίζεται η ανάγκη μιας νέας σχεδιαστικής αντίληψης στο σχολικό βιβλίο και στο Πρακτικό της Επιτροπής για τη σύνταξη των αναγνωστικών βιβλίων τονίζεται η ανάγκη μιας ευχάριστης για το παιδί εικονογράφησης «...το αναγνωστικόν τόσο καλύτερον επιτυγχάνει τους ποικίλους σκοπούς του όσον ελκυστικότερον είναι διά τον μαθητή και διεγείρει το ενδιαφέρον του» (Ασωνίτης, 2002: 108).

Ανάμεσα στα βιβλία που εγκρίθηκαν σύμφωνα με τις διατάξεις του νέου Νόμου είναι το *Αλφαθητάρι με τον Ήλιο και τα Ψηλά Βουνά*.

¹⁴ Κωνσταντινίδης, Γ. (1860). *Αλφαθητάριον κατά νέαν μέθοδον φιλοπονηθέν υπό Γ. Κωνσταντινίδου προς χρήσιν των παιδων, μετά τριάκοντα πέντε εικονογραφιών*. Αθήναι: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως (παρά τη Πύλη της Αγοράς, αριθ. 420).

Το *Αλφαβητάρι με τον Ήλιο* είναι δημιούργημα της συντακτικής επιτροπής με μέλη τον Α. Δελμούζο, τον Μ. Τριανταφυλλίδη, τον Π. Νιρβάνα και τον Ζ. Παπαντωνίου. Την εικονογράφηση έκανε ο Κωνσταντίνος Μαλέας με σκοπό «οι εικόνες να είναι τα πολυτιμότερα μέσα για να μορφώσουμε την παρατηρητικότητα και την καλαισθησία του παιδιού». Ο Μαλέας δημιούργησε μια σειρά εικόνων που έδεσαν απόλυτα με το κείμενο, χωρίς η εικονογράφηση να το υπερσκελίζει ή να το υποβιβάζει και χάρη στην οποία το Αλφαβητάρι αυτό έχει μια ανώτερη αισθητική ποιότητα. Η Οράτη, αναφερόμενη στην εικονογράφηση του Αλφαβηταρίου, αναφέρει ότι ο Μαλέας, χωρίς προηγούμενη εμπειρία, δημιούργησε «μια ρηξικέλευθη εικονογράφηση που εναρμονίζεται με τη γενικότερη αίσθηση λιτότητας της έκδοσης» (Οράτη στο ΜΙΕΤ, 2010: 26). Περίτεχνα εικονογραφημένα πλαίσια, κείμενο μέσα στην εικόνα, έντονο στυλ και ιδιαίτερη γραμματοσειρά δημιουργούν ένα αισθητικό αποτέλεσμα άρτιο και υψηλό. Μάλιστα, η εικονογράφηση του βιβλίου ήταν το μόνο κομμάτι που έγινε αποδεκτό ακόμα και από τους επικριτές του. Είναι λυπηρό ότι η εικονογράφηση του βιβλίου αλλοιώθηκε σημαντικά στις επανεκδόσεις που ακολούθησαν, με αποτέλεσμα οι πρωτότυπες εικόνες να χάσουν από τη δύναμη και τη ζωντάνια που είχαν.

Η εικόνα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κείμενο, καθώς χρησιμοποιείται διδακτικά. Σύμφωνα με τις οδηγίες που δίνει η Συντακτική Ομάδα, ο δάσκαλος πρέπει να ξεκινάει από την εικόνα, βάζοντας τα παιδιά να την παρατηρήσουν με προσοχή, γιατί αυτή θα του δώσει το υλικό για τη διδασκαλία του νέου γράμματος. «Δεν πρέπει όμως ο δάσκαλος να βιάζεται, αφού οι εικόνες είναι από τα πολυτιμότερα μέσα για να μορφώσουμε την παρατηρητικότητα και την καλαισθησία του παιδιού» (Δημαράς, 1987: 105).

Στα *Ψηλά Βουνά* η εικονογράφηση γίνεται με εικόνες του Ρούμπου και σκίτσα του Παπαντωνίου. Είναι μια εικονογράφηση στην οποία ο ακαδημαϊσμός υποχωρεί και εισάγονται νέα στοιχεία, όπως το σπάσιμο της φόρμας, η κινητικότητα, η ζωτικότητα και το χιούμορ του Παπαντωνίου, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν εικόνες ταιριαστές στον ψυχοπνευματικό κόσμο του παιδιού.

Στα βιβλία της μεταρρύθμισης του 1917 είναι η πρώτη φορά που συγγραφείς και καλλιτέχνες συνεργάζονται με κοινό στόχο τη δημιουργία σχολικών βιβλίων για την παιδεία ενός ολόπλευρα καλλιεργημένου ατόμου. Ο Αλέξανδρος Δελμούζος μεταφέρει τις αρχές του Νέου Σχολείου στην Ελλάδα και ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου μεταφέρει το πνεύμα της αισθητικής αγωγής, όπως είχε διαμορφωθεί στη Γερμανία (Κανταρτζή, 2009α: 73).

Μετά το 1917, πνέει νέος άνεμος στην πορεία της εικονογράφησης. Σημαντικοί καλλιτέχνες, όπως ο Λύτρας, ο Γεραλής, ο Δημητριάδης, ο Βυζάντιος, ασχολούνται πλέον με το σχολικό βιβλίο, συνεχίζοντας τον δρόμο που άνοιξε ο Μαλέας. Τα σχολικά βιβλία απαλλάσσονται από τον στόμφο και τον διδακτισμό των προηγούμενων σχολικών βιβλίων, ενώ η δημοτική γλώσσα γίνεται άμεση και μιλά στις καρδιές των παιδιών. Η εικονογράφηση των αλφαβηταρίων είναι εξαιρετικά επιμελημένη και ακολουθεί σχεδόν όλα τα κείμενα, έχοντας στενή σχέση με αυτά (Κανταρτζή, 2002^α).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αρχίζουν οι πρώτες δειλές προσπάθειες πειραματισμού με διαφορετικές εκδοχές του νεοκλασικισμού καθώς και ανοίγματα προς τα νεότερα ρεύματα της τέχνης (Μπενέκος, 1998). Εισάγεται πλέον τακτικά η έγχρωμη εικονογράφηση και χρησιμοποιούνται νέες μέθοδοι εκτύπωσης, όπως η φωτοτυπιογραφία, η φωτολιθογραφία, η τετραχρωμία και η εκτύπωση όφσετ. Βέβαια, οι έγχρωμες εκδόσεις ακολουθούν ακόμα μια πολύ χρονοβόρα διαδικασία, ενώ η έγχρωμη αναπαραγωγή είναι πολύ ακριβή. Γι' αυτό πολλά βιβλία εξακολουθούν να εκδίδονται ασπρόμαυρα (Κανταρτζή, 2006: 818).

Η μεταρρύθμιση του 1917 ακυρώνεται ύστερα από την ήττα των Φιλελευθέρων στις εκλογές του 1920. Η νέα κυβέρνηση αναθέτει σε «επιτροπεία» την εξέταση της γλωσσικής διδασκαλίας. Τα μέλη της επιτροπής –Σακελλαρόπουλος, Σκιάς, Εξαρχόπουλος, Μιχαλόπουλος, Μεγαρεύς– μελετούν τα αναγνωστικά και υποβάλλουν στο Υπουργείο λεπτομερή έκθεση που καταλήγει ανάμεσα στα άλλα και στα εξής συμπεράσματα: «Να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και κώσι τα συμφώνως προς τους νόμους εκείνους συνταχθέντα και σήμερα εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία ως έργο ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως» (Κανταρτζή, 1994β: 44-50; Δημαράς & Παπαγεωργίου-Βασιλού, 2008: 81).

Με βάση τα πορίσματα της επιτροπής εκδίδεται ο Νόμος 2678 του 1921, ο οποίος όμως δεν εφαρμόζεται, εφόσον η επανάσταση του 1922 επαναφέρει σε ισχύ τους νόμους του 1917-18. Ο Νόμος 3180 του 1924 τροποποιεί το σύστημα έγκρισης και ταυτόχρονα εισάγει τη δημοτική σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Η δικτατορία του Πάγκαλου και το διάταγμα του 1926 αλλάζει πάλι το σύστημα έγκρισης και ορίζει ότι τα βιβλία δεν πρέπει να περιέχουν ύλη αντίθετη με τη θρησκεία, την πατρίδα, το πολίτευμα και τα χρηστά ήθη.

5. Από την ίδρυση του ΟΕΣΒ ως τη Μεταπολίτευση (1937-1980)

Μέχρι την ίδρυση του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ) το 1937, οι διαδοχικές κυβερνήσεις τροποποιούν το σύστημα έγκρισης των σχολικών βιβλίων, αλλάζοντας συνήθως τη διάρκεια έγκρισής τους. Ταυτόχρονα, ανάλογα με την κυβερνητική αλλαγή, έχουμε επικράτηση της δημοτικής ή της καθαρεύουσας. Το γλωσσικό ζήτημα ανάγεται σε πολιτικό και η εναλλαγή συντηρητικών και φιλελεύθερων κυβερνήσεων σημαίνει και αλλαγή των σχολικών βιβλίων. Μετά από έναν αιώνα σύγκρουσης και εναλλαγής του κρατικού μονοπωλίου και του ελεύθερου ανταγωνισμού καθιερώνεται με τον Νόμο 952/1937 «Περί ιδρύσεως οργανισμού προς έκδοσιν σχολικών κλπ βιβλίων» η πολιτική του κρατικού μονοπωλίου, καθώς το βιβλίο αναγνωρίζεται ως ένα ισχυρό μέσο ιδεολογικού ελέγχου.

Ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ) ή όπως μετονομάσθηκε αργότερα Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (ΟΕΔΒ) δημιουργείται με σκοπό την έκδοση και διάθεση στους μαθητές των διδακτικών βιβλίων όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τις διατάξεις του ιδρυτικού νόμου ο Οργανισμός διακηρύσσει διαγωνισμό συγγραφής βιβλίων από τα οποία βραβεύονται τα τρία καλύτερα. Από αυτά ο ΟΕΔΒ εκδίδει το πρώτο, στο οποίο όμως έχει το δικαίωμα να προσθέσει κεφάλαια και από τα άλλα δύο.

Στην εισηγητική έκθεση του Νόμου είναι ολοφάνερες οι προθέσεις του κράτους: «εκ των σπουδαιότερων παραγόντων της αγωγής είναι και τα διδακτικά βιβλία διότι αποτελούν κύριον μέσον δι' ου επιδρά το σχολείον επί του μαθητού και διότι εκφράζουν τας αντιλήψεις του Κράτους περί του σκοπού της αγωγής». Εξάλλου, η πολιτική του ελεύθερου ανταγωνισμού απορρίπτεται και γιατί «περικλείει τον κίνδυνον της εκφυγής του περιεχομένου των διδακτικών βιβλίων από τους τεθειμένους υπό του Κράτους σκοπούς της αγωγής». Έτσι, υιοθετείται η πολιτική του κρατικού μονοπωλίου, η οποία, παρά τα

μειονεκτήματά της, «εξασφαλίζει την συγγραφήν βιβλίων συμφώνων προς τας κρατικές αντιλήψεις...» (Κανταρτζή & Καψοκαβάδης, 2010β).

Αρχίζει, λοιπόν, η περίοδος του κρατικού μονοπωλίου και διαφαίνεται η πρόθεση του καθεστώτος να ασκήσει συγκεντρωτική πολιτική, ώστε να είναι σε θέση να ελέγχει τον ιδεολογικό προσανατολισμό του σχολείου (Κανταρτζή & Καψοκαβάδης, 2010β). Στα πρώτα αναγνωστικά που τυπώνονται το 1939 εμφανίζεται ολοκάθαρα το νέο πνεύμα. Τα εξώφυλλα των βιβλίων αντικαθίστανται από τους μικρούς φαλαγγίτες, ενώ το περιεχόμενό τους διανθίζεται από τους λόγους του Ι. Μεταξά και τον Ύμνο της 4^{ης} Αυγούστου.

Το 1947 κυκλοφορούν τα βιβλία του 1939, αλλά χωρίς τα κείμενα που είχαν αναφορές στο μεταξικό καθεστώς. Στα αναγνωστικά αυτά η καθαρεύουσα εισάγεται από την Ε΄ τάξη. Το 1949 εκδίδονται νέα αναγνωστικά, τα οποία, όμως, εκτός από κάποιες αλλαγές στο περιεχόμενο, έχουν ίδιους στόχους και διατηρούν την ίδια μεθοδολογία με τα προηγούμενα αναγνωστικά (Χατζησαββίδης, 1992: 19). Ο Μανώλης Χατζηδάκης τονίζει την ιδιαίτερη καλαισθησία και εικονογράφηση των νέων βιβλίων: «Είναι φανερή η προσπάθεια για την δημιουργία μιας ελληνικής εικονογράφησης, που η ελληνικότητα της δεν εκφράζεται μονάχα από τα θέματα και από την οικειότητα των παριστανωμένων πραγμάτων, αλλά και από τα ίδια τα καλλιτεχνικά μέσα που χρησιμοποιούνται εδώ. Εκφραστικοί τρόποι της ελληνικής καλλιτεχνικής παράδοσης προβάλλουν διακριτικά και αφομοιωμένα, από τα αρχαία αγγεία και από τις βυζαντινές μικρογραφίες ακόμη και από τη λαϊκή μας τέχνη. Η παρατήρηση αυτή αφορά στα βιβλία της Γ΄ τάξης και πάνω. Της Α΄ τάξης το αναγνωστικό, σχεδιασμένο από τον Κ. Γραμματόπουλο, έχει τη δροσιά και τη χάρη που αρμόζει στην ηλικία, όπως και της Β΄ τάξης, η αδρή και καλαισθητή διακόσμηση της Λ. Μοντεσάντου· ίσως περισσότερη σαφήνεια στα περιγράμματα θάταν χρήσιμη. Της Δ΄ τάξης δεν είναι από τα καλύτερα, ενώ της Γ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τα αναγνωστικά είχαν την τύχη να εικονογραφηθούν από κορυφαίους χαρακτές μας: τον Τάσσο, τον Σπ. Βασιλείου και τον Μανουσάκη. Πολλές από τις σελίδες αυτές έχουν εξαιρετη ποιότητα, ώστε ν΄ αποτελούν αυτές μόνες τους έργα τέχνης σημαντικά» (Χατζηδάκης, 1949: 3).

Φαίνεται ότι είναι τόσο προσεγμένη η έκδοση των νέων αυτών αναγνωστικών, ώστε τα βοηθητικά που κυκλοφορούν την ίδια περίοδο υστερούν στην αισθητική αρτιότητα: «Τα εκδοθέντα αναγνωστικά του Δημοτικού Σχολείου είναι περίφημα. Πολύχρωμοι εικόνες καλλιτεχνικάί, περίφημοι εκτυπώσεις και προπαντός πραγματικά καλαισθητος και πολιτισμένη έκδοσις και εμφάνισις (...). Αντιθέτως τα λεγόμενα «βοηθητικά» του Δημοτικού Σχολείου είναι εις την πραγματικότητα φυλλάδες μη δυνάμεναι να συγκριθούν με τα του Εκδοτικού Οργανισμού».

Το 1953 εκδίδεται προκήρυξη για τη συγγραφή νέων αναγνωστικών. Την υπογράφει ο Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Καλλίας της κυβέρνησης του Αλέξανδρου Παπάγου. Η προκήρυξη του υπουργείου είναι λεπτομερέστατη ως προς το περιεχόμενο και τη γλώσσα των αναγνωστικών. Το 1954 εκδίδονται τα νέα αναγνωστικά, από τα μακροβιότερα στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης. Τα αναγνωστικά αυτά χρησιμοποιήθηκαν αναλλοίωτα μέχρι το 1964 και με αλλαγές κειμένων και στη γλώσσα επί σειρά ετών στη συνέχεια. Στο διάστημα αυτό ασκήθηκε έντονη κριτική στο ιδεολογικό περιεχόμενό τους, στη γλώσσα και στην αισθητική τους μορφή (Κανταρτζή, 1991).

Το *Αλφαβητάριον* Γιαννέλη, Σακκά με την εικονογράφηση του Γραμματόπουλου όμως φαίνεται ότι τυχαίνει ιδιαίτερης κριτικής. Για την εικονογράφηση του βιβλίου σε έρευνα στο περιοδικό *Νέο Σχολείο* σημειώνεται: «Είναι η καλλίτερη καθ' εαυτήν σαν δημιουργική ζωγραφιά από όλες των άλλων βιβλίων του Οργανισμού Ε.Σ.Β. Εικόνες εξπρεσιονιστικές και ώριμες για μεγάλες όμως τάξεις του δημοτικού και ηλικιωμένους κι όχι για τόσο μικρά παιδιά». Σε γενικές γραμμές τονίζεται η ακαταλληλότητα του αλφαβηταρίου αυτού και από διδακτική άποψη: «Το Αλφαβητάριο αυτό του Οργανισμού μιμήθηκε σε πολλά το παλιό Αλφαβητάριο *Ο Ήλιος* της Συντακτικής Επιτροπής. Κείνο όμως ήταν δημιούργημα ζωντανό μιας εποχής πολύ αναμορφωτικής στην Εθνική μας Εκπαίδευση. Τούτο το μιμήθηκε χωρίς να του πάρη την έμπνευση, τη ζωντάνια και τη χάρη. Μιμήθηκε ακόμα, νομίζω εγώ τουλάχιστον, και του Συκώκη καθώς κι άλλα που έγιναν ως σήμερα. Ο συγγραφέας του έκανε συρραγή στοιχείων με σκοπό, όπως να διδάξη τα στοιχεία της γλώσσας μας εις βάρος της ψυχοσύνθεσης των μαθητών της πρώτης...» (Γκρόζας, 1955: 1743-1747).

Ο Δελμούζος, αντίθετα, υποδέχεται το Αλφαβητάρι με έντονα θετική διάθεση. Αξιοσημείωτο είναι ότι και αυτός το παρομοιάζει με το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο: «Μέσα σε όλη τη σειρά των αναγνωστικών δεν μπορώ να καταλάβω πώς χώρεσε το Αλφαβητάρι, ένα βιβλίο ολότελα ξένο προς το πνεύμα τους, η πιο ζωντανή άρνηση και διαμαρτυρία στις γλωσσικές οδηγίες του Υπουργείου. Σε πολλά το βιβλίο αυτό θυμίζει τον Ήλιο της παλιάς Συντακτικής Επιτροπής, και είναι γραμμένο ολόκληρο σε στρωτή δημοτική γλώσσα με ακέραιο το τυπικό και τη φωνητική της». Αλλά και παρακάτω συνεχίζει ο Δελμούζος: «Αν εξαιρέσουμε το Αλφαβητάρι, την εικονογράφησή τους, το καλό χαρτί και το καθαρό και φροντισμένο τύπωμά τους...» (Δελμούζος, 1955: 35-42).

Η δικτατορία επαναφέρει αυτούσια τα αναγνωστικά του 1954. Οι μαθητές/τριες της περιόδου 1954 μέχρι το 1974 διδάχτηκαν, με ελάχιστες παραλλαγές, από το περιεχόμενο των βιβλίων του 1954. Αλλά και μεταδιδασκαλικά εγκρίνονται τα αναγνωστικά του 1954 για τις δύο πρώτες τάξεις ενώ για τις μεγαλύτερες τάξεις εισάγονται τα αναγνωστικά που ίσχυσαν τα 1965. Στη Γ' τάξη επαναφέρεται το αναγνωστικό του Παπαντωνίου *Τα ψηλά βουνά*, δυστυχώς μόνο για ένα έτος, και το επόμενο έτος αντικαθίσταται από το Αναγνωστικό της Γ' τάξης της Αγγελικής Βαρελλά.

Κατά την περίοδο 1940 έως 1960 το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων κυριαρχείται από έντονο συντηρητισμό· ωστόσο, παρά τον ασφυκτικό ιδεολογικό έλεγχο, για την εικονογράφηση είναι μια από τις πλέον γόνιμες περιόδους. Αιτία το μάθημα της εφαρμογής της χαρακτηριστικής στην τυπογραφία και της διακόσμησης του βιβλίου που αρχίζει να διδάσκεται στη Σχολή Καλών Τεχνών το 1939. Καθοριστική είναι η παρουσία του Γιάννη Κεφαλληνού, ο οποίος μετά τον διορισμό του (1932) ως διευθυντή της χαρακτηριστικής της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών δίνει νέα διάσταση στην εικονογράφηση. Οι περισσότεροι από τους φοιτητές του ασχολήθηκαν αργότερα με την εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων του Δημοτικού και του Γυμνασίου, εικονογραφώντας τις σελίδες τους με σχέδια και υδατογραφίες και

φροντίζοντας για τη γενικότερη αισθητική τους (Β. Κατράκη, Α. Τάσσο, Γ. Μόραλης, Λ. Μοντεσάντου, Ε. Παπαδημητρίου, Δ. Βώπτης, Κ. Θετταλός, Τ. Καλμούχος). Αλλά και αξιόλογοι ζωγράφοι –όπως ο Κόντογλου, ο Κοψίδης, ο Βασιλείου, ο Αστεριάδης– ασχολούνται με την εικονογράφηση των σχολικών βιβλίων αυτήν την περίοδο, συντελώντας στην ποιοτική αναβάθμισή της. Εξέχουσα θέση κατέχει ο Κώστας Γραμματόπουλος, διάδοχος του Κεφαλληνού στην έδρα της Χαρακτικής στην ΑΣΚΤ, ο οποίος εικονογράφησε τα δύο γνωστά αλφαβητάρια που έμειναν στην ιστορία: *Τα Καλά Παιδιά* (1949) του Επαμεινώνδα Γεραντώνη και το *Αλφαβητάριο* (1956) των Γιαννέλη-Σακκά.

Οι σύγχρονες τάσεις εικονογράφησης των βιβλίων τοποθετούνται γύρω στα 1950 με εικονογράφους που επηρεάζονται από τα σύγχρονά τους καλλιτεχνικά κινήματα, όπως ο ιμπρεσιονισμός, ο εξπρεσιονισμός και ο σουρεαλισμός. Η ζωγραφική αποδεσμεύεται από τη ρεαλιστική απεικόνιση και η φαντασία απελευθερώνεται δίνοντας δείγματα μιας διαφορετικής απόδοσης των νοημάτων. Η έγχρωμη εκτύπωση ζωντανεύει τις σελίδες των βιβλίων, δίνοντας σχέδια πιο ελεύθερα και πιο απλά.

Από τη δεκαετία του 80 δημιουργείται μια νέα κίνηση που δίνει μεγάλο βάρος στον ρόλο της εικονογράφησης, η οποία τώρα έρχεται να εξυπηρετήσει και αισθητικούς προσανατολισμούς. Το εικονογραφημένο βιβλίο γίνεται πόλος έλξης πολλών αξιόλογων και ταλαντούχων καλλιτεχνών· έτσι, δημιουργείται ένα ανανεωτικό κλίμα στην εικονογράφηση των βιβλίων. Η εικονογράφηση τείνει τώρα να ξεφεύγει από τα στενά, ασφυκτικά πλαίσια της ρεαλιστικής απεικόνισης, δίνοντας χώρο στη φαντασία και δημιουργική έμπνευση των παιδιών.

Το 1983 νέα σχολικά εγχειρίδια εισάγονται στις σχολικές τάξεις που κομίζουν και ανανεωτικό πνεύμα τόσο από πλευράς περιεχομένου όσο και από αισθητική; πλευράς. Ζωγράφοι σημαντικοί εικονογραφούν τεύχη των εγχειριδίων. Ο Φασιανός, ο Μυταράς, η Ζαραμπούκα, η ο Χουλιαράς, η Μενδρινού, η Ψαράκη, ο Καλαμάρας, ο Ορνεράκης συνεργάζονται, δίνοντας νέα όψη και διάσταση στην εικονογράφηση των βιβλίων. Είναι η πρώτη φορά που δίνεται μεγάλο βάρος στην αισθητική διάσταση των βιβλίων, η οποία και θεωρείται απαραίτητη για την επίτευξη των στόχων των εγχειριδίων. Μάλιστα, η εικονογράφηση φαίνεται να παίζει ουσιαστικό ρόλο στην κατανόηση του κειμένου. Έτσι, πλούσια εικονογράφηση, ζωντανά χρώματα, νέες τάσεις και τεχνικές δημιουργούν βιβλία ελκυστικά για τους μαθητές. Παράλληλα, προκειμένου να εξοικειώνονται τα παιδιά με τις καλλιτεχνικές τεχνολογίες/τάσεις και να γνωρίζουν το ύφος διαφόρων καλλιτεχνών, κάθε τεύχος των βιβλίων *Η Γλώσσα μου* είναι εικονογραφημένο από διαφορετικό ζωγράφο.

Το 2006 - 2007 εκδίδονται νέα βιβλία που βασίζονται στα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, τα λεγόμενα Διαθεματικά Ενιαία Πλαίσια Προγραμμάτων Σπουδών. Τα νέα βιβλία αποτέλεσαν μια ευχάριστη έκπληξη, στο κομμάτι της εικονογράφησης. Σε γενικές γραμμές, τα βιβλία λάμπουν, με χρώματα και με ζωή. Είναι βιβλία που αποπνέουν τη γόνιμη φαντασία και το μεράκι των δημιουργών τους. Είναι παιχνιδιάρικα και ταυτόχρονα έχουν χιούμορ, κάτι που ελκύει τα παιδιά. Επιπλέον, θετικό στοιχείο αποτελεί η μεγάλοςχημη έκδοσή τους που δίνει τη δυνατότητα της ανάπτυξης των εικόνων και των κειμένων. Σημαντικό ότι πολλές δραστηριότητες που προτείνονται στα σχολικά εγχειρίδια έχουν ως θέμα την τέχνη ή επιδιώκουν την επαφή των παιδιών με συγκεκριμένα αισθητικά ρεύματα και μορφές τέχνης.

6. Αντί επιλόγου

Μέσω του σχολικού εγχειριδίου μεταδίδονται στους μαθητές όχι μόνο γνώσεις, αλλά και στάσεις και διαθέσεις που αναφέρονται όχι τόσο στη γνωστική όσο στη συναισθηματική περιοχή της προσωπικότητας, η οποία επηρεάζει, ίσως περισσότερο από τις γνώσεις, τις επιλογές και τη συμπεριφορά του ατόμου. Μάλιστα, γενικότερα και όχι μόνο στη χώρα μας, το σχολικό βιβλίο εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ως μέσο μεταφοράς της επίσημης ιδεολογίας· μια διαπίστωση που αφορά πολύ και την Ελλάδα, εφόσον εδώ η μεταφορά της «επίσημης» άποψης ενισχύεται από το σύστημα έγκρισης και παραγωγής του σχολικού βιβλίου. Φαίνεται λοιπόν ότι τα σχολικά εγχειρίδια έχουν ισχυρό κοινωνικοποιητικό χαρακτήρα ο οποίος τα καθιστά πολύ σημαντικά. Επιπλέον, η μεγάλη χρήση των σχολικών εγχειριδίων ιδιαίτερα σε εκπαιδευτικά συστήματα με κλειστά αναλυτικά προγράμματα όπως της Ελλάδας, όπου οι εκπαιδευτικοί ακολουθούν πιστά το περιεχόμενο του σχολικού εγχειριδίου, καθιστούν ακόμα πιο βαρύνουσα τη σημασία τους, γεγονός που επιτείνεται από το ότι στην Ελλάδα τα σχολικά βιβλία, που παρέχονται δωρεάν, τείνουν να θεωρούνται κοινωνικά αγαθά.

Κλείνουμε με μια ακόμη διαπίστωση: Η εικόνα μπορεί να λειτουργήσει δημιουργικά στη διδακτική διαδικασία συμβάλλοντας στον εμπλουτισμό του μαθήματος, αλλά και να υποστηρίξει την επαφή των παιδιών με τη ζωγραφική και την τέχνη γενικότερα. Παράλληλα, η εικόνα, ως βοηθητικό μέσο για την αποκωδικοποίηση και κατανόηση του γραπτού λόγου, είναι πολλές φορές το κίνητρο για την επαφή του παιδιού με το βιβλίο. Ζωγράφος και συγγραφέας πρέπει να συνεργασθούν αρμονικά, ώστε το αποτέλεσμα εκτός από αισθητική αρτιότητα να λειτουργεί με τρόπο τέτοιο που να εκπληρώνει τον στόχο του κειμένου. Ζωγράφος και συγγραφέας πρέπει υπομονετικά να σκύψουν και να ανακαλύψουν αυτό που ζητά και έχει ανάγκη το παιδί. Αν τα παιδιά πρόκειται να κατανοήσουν τι λέει η ιστορία, ο καλλιτέχνης πρέπει να ξέρει κάτι για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά βλέπουν και κατανοούν τον κόσμο γύρω τους.

Σήμερα που τα παιδιά ζουν σε ένα πολυτροπικό περιβάλλον είναι ακόμα πιο αναγκαία η εξοικείωσή τους με τον οπτικοακουστικό γραμματισμό ώστε όχι μόνο να είναι αποδέκτες, να κατανοούν και να αποκωδικοποιούν τα πολυτροπικά κείμενα αλλά να μπορούν και να στέκονται κριτικά απέναντί τους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ασωνίτης, Π. (2002). *Η Εικονογράφηση στο Βιβλίο Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ασωνίτης, Π. (2004). Το εικονογραφημένο παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο - αναδρομές - ανατροπές στην ιστορία του και στην εξέλιξη του μύθου. *Διαδρομές*, 15, 195-222.

- Γρόσδος, Σ. (1999). Χρειάζονται τα παιδιά βιβλία με εικόνες. *ΥΦΕΝ*, 1, 17-32.
- Δεσεκόπουλος, Ν. (2004). Κωνσταντίνος Γραμματόπουλος. Ο χαρακτήρας του Αιγαίου και του Θρυλικού Αλφαβηταρίου. *Διαδρομές*, 16, 272-274.
- Κανταρτζή, Ε. (1992). Τα στερεότυπα για το ρόλο των δυο φύλων μέσα από τις εικόνες των αναγνωστικών. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 62, σσ. 55-64.
- Κανταρτζή, Ε. (1994). Ιστορία των ελληνικών αναγνωστικών βιβλίων. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 75, 1994, 1ο μέρος, σσ. 30-34.
- Κανταρτζή, Ε. (1994). Ιστορία των ελληνικών αναγνωστικών βιβλίων. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 76, 2ο μέρος, σσ. 44-50.
- Κανταρτζή, Ε. (1999). Ιστορία των ελληνικών αλφαβηταρίων. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 101, σσ. 59-69.
- Κανταρτζή, Ε. (2002). Το θεματικό περιεχόμενο της εικονογράφησης των αλφαβηταρίων (1930 μέχρι σήμερα), *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 123, 55-64.
- Κανταρτζή, Ε. (2002). *Ιστορική Αναδρομή της Εικονογράφησης των Παιδικών και Σχολικών Βιβλίων*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κανταρτζή, Ε. (2003). *Τα Στερεότυπα του Ρόλου των Φύλων στα Σχολικά Εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Καψάλης, Α., & Χαραλάμπους, Δ. (1995). *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική Εξέλιξη και Σύγχρονη Προβληματική*, Έκφραση. Αθήνα.
- Κεφαλληναίου, Ε. (1995). *Νεοελληνικά Αλφαβητάριο 1771-1981*. Αθήνα: Παρασκήνιο.
- Κιτσαράς, Γ. (1993). *Το Εικονογραφημένο Βιβλίο στη Νηπιακή και Πρωτοσχολική Ηλικία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κουκουλομάτης, Δ. (1993). *Λογοτεχνία και Εικονογράφηση*. Αθήνα: Βιβλιογονία.
- Μπενέκος, Α. (1981). *Το Εικονογραφημένο Παιδικό Βιβλίο*. Αθήνα: Δίπτυχο.
- Μπενέκος, Α. (1998). Εικονογράφηση και εικονογράφοι, Ένθετο της Καθημερινής, Το Παιδικό Βιβλίο, 29/3/1998.
- Οράτη, Ε. (1999). Εικονογραφώντας τα αναγνωστικά. *Καθημερινή*, Τα Ελληνικά Αναγνωστικά, 7/2/1999, σσ. 16-20.
- Παυλόπουλος, Δ. (2004). Εικονογράφηση και τυπογραφικά κοσμήματα. *Καθημερινή*, Κρήτες Τυπογράφοι στην Αναγέννηση, 25/1/2004, σσ. 30-31.
- Σιβροπούλου, Ε. (2004). Η ιστορία του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου μετά τον Κομένιο. *Μακεδόν*, 13, 17-26.
- Σιγάλας, Γ. (2002). Η αισθητική διάσταση του σχολικού βιβλίου. Προϋποθέσεις και προδιαγραφές για την αισθητική ποιότητα των σχολικών βιβλίων, *Μέντορας*, 6, 88-104.
- Φαρμακίδης, Γ. (1975). *Η Ιστορία του Εικονογραφημένου μας Βιβλίου*. Θεσσαλονίκη.
- Χαραλάμπους, Δ. (1996). Το σχολικό βιβλίο στην Ελλάδα. Από τον 19ο αιώνα έως το 1940. Στο Κ. Λιόντης (Επιμ.), *Ελληνικό Βιβλίο, Καθημερινή*, Επτά Ημέρες, 147-152.

